

Universiteit Leiden

SSL

Stichting Studiebegeleiding Leiden

Examenprogramma

Filosofie vwo

Zie voor de perfecte voorbereiding ook
www.examencursus.com en www.alleexamens.nl.

In dit document vind je de examenstof zoals die door het ministerie van Onderwijs is gepubliceerd. De SSL kan geen verantwoordelijkheid dragen voor eventuele fouten of onvolkomenheden in dit document. Let erop dat er elk jaar wijzigingen kunnen worden aangebracht in het examenprogramma. Je vindt de laatste wijzigingen op www.alleexamens.nl.

Examenprogramma Filosofie v.w.o.

1 Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

- Domein A Vaardigheden en benaderingswijzen;
- Domein B Wijsgerige antropologie;
- Domein C Ethiek;
- Domein D Kennisleer;
- Domein E Wetenschapsfilosofie;
- Keuzedomein F Sociale filosofie;
- Keuzedomein G Metafysica;
- Keuzedomein H Cultuurfilosofie;
- Keuzedomein I Esthetica;
- Keuzedomein J Een thema ter keuze van de school.

1.1 Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op een door de minister vastgesteld onderwerp dat gerelateerd is aan een van de domeinen B, C, D of E als hoofddomein en waarbij een of meer andere domeinen betrokken kunnen zijn en de subdomeinen 01 en 02 van de domeinen B, C, D en E, die zowel afzonderlijk als in relatie met het onderwerp kunnen worden geëxamineerd.

De betreffende eindtermen uit de domeinen B, C, D en E worden in combinatie met de vaardigheden en benaderingswijzen uit domein A geëxamineerd met uitzondering van die onderdelen die zich naar hun aard niet lenen voor centrale examinering, waaronder vaardigheden die uitdrukkelijk een computer als werkstation vereisen.

Welk onderwerp in een bepaald jaar in het centraal examen wordt geëxamineerd, wordt door de minister of in opdracht van de minister bekend gemaakt.

Het centraal examen wordt afgenomen in een zitting van 3 uur.

1.2 Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de drie domeinen van de domeinen B, C, D en E die niet het hoofddomein zijn waaraan het onderwerp van het centraal examen is gerelateerd en, indien de school daarvoor kiest, één van de keuzedomeinen F tot en met J, in combinatie met de vaardigheden en benaderingswijzen uit domein A.

Het schoolexamen bestaat uit een examendossier met de volgende onderdelen:

- a toetsen met gesloten en/of open vragen
- Het beantwoorden van vragen en oplossen van vraagstukken over filosofisch relevante onderwerpen.

Het werk wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift waarin mogelijke antwoorden en een puntenverdeling opgenomen zijn.

- b praktische opdrachten
- Het uitvoeren van een of meer beperkte onderzoeksopdrachten over een filosofisch relevant vraagstuk. De kandidaat voert een aantal van de volgende typen opdrachten uit:
 - het verkennen, analyseren van en het aangeven van mogelijke oplossingen van een filosofisch vraagstuk, waarbij het vraagstuk zo mogelijk in verband gebracht wordt met één of meer filosofische teksten;
 - het verrichten van een literatuurstudie;
 - het uitvoeren van een opdracht waarbij informatie- en communicatietechnologie (ICT) functioneel moet worden gebruikt;
 - een andersoortige opdracht.

De presentatie van het verrichte werk vindt op één van de volgende wijzen plaats:

- een geschreven verslag (onderzoeksverslag, verhalend verslag, recensie, verslag van een enquête of weergave van een interview);
- een essay of artikel (uiteenzetting, beschouwing of betoog);
- een mondelinge voordracht (uiteenzetting, beschouwing of betoog, forumdiscussie);
- een reeks stellingen met onderbouwing;
- een posterpresentatie met toelichting;
- een presentatie met gebruik van media (audio, video, ICT).

De kandidaat dient in overleg met de examinerator ervoor zorg te dragen dat het totale pakket van praktische opdrachten voor de profielvakken tezamen gevarieerd samengesteld is, zowel wat het type opdrachten betreft als wat de presentatievormen betreft.

De examinering van algemene vaardigheden wordt over de verschillende vakken gespreid.

Tenminste een van de praktische opdrachten binnen het profiel dient te worden uitgevoerd als groepsopdracht in een groep van minimaal 3 deelnemers.

Voor de beoordeling van de praktische opdrachten wordt gebruik gemaakt van beoordelingscriteria die vooraf aan de kandidaat bekend gemaakt zijn.

Bij praktische opdrachten wordt, voor zover relevant, het doorlopen proces door de kandidaat gedocumenteerd (onderwerpskeuze, vraagstelling, verrichte werkzaamheden, geraadpleegde hulpbronnen en dergelijke). Dit wordt in de beoordeling betrokken.

c profielwerkstuk

Het profielwerkstuk heeft een studielast van 80 uur. Het heeft betrekking op ten minste twee (deel)vakken van het profieldeel (voor het profiel cultuur en maatschappij worden daartoe ook gerekend: Nederlandse taal en letterkunde en Engelse taal en letterkunde).

Wanneer filosofie bij het profielwerkstuk is betrokken, omvat het profielwerkstuk:

- een zelfstandig uit te voeren onderzoeksopdracht.

Wat de bijdrage van filosofie betreft, is dit:

- het uitvoeren van een onderzoeksopdracht over een filosofisch relevant vraagstuk. De vraagstelling is van een relatief grotere complexiteit dan die van praktische opdrachten en heeft de bedoeling de kandidaten hun kennis en inzicht in een concrete, filosofisch relevante context te laten toepassen.

Voor de presentatie van het profielwerkstuk wordt gebruik gemaakt van de presentatievormen genoemd bij de praktische opdrachten.

Bij het profielwerkstuk wordt het doorlopen proces door de kandidaat gedocumenteerd (onderwerpskeuze, vraagstelling, verrichte werkzaamheden, geraadpleegde hulpbronnen en dergelijke). Dit wordt in de beoordeling betrokken.

Voor de beoordeling van het profielwerkstuk wordt gebruik gemaakt van beoordelingscriteria die vooraf aan de kandidaat bekend gemaakt zijn.

De beoordeling vindt plaats door de examinatoren van de vakken die bij het profielwerkstuk zijn betrokken.

Het profielwerkstuk moet voldoende afgerond zijn. Naast de waardering 'voldoende' kan ook de waardering 'goed' toegekend worden.

d handelingsdeel

Het uitvoeren van opdrachten waarbij oriëntatie op vervolgopleidingen en beroepsperspectieven centraal staan:

- het deelnemen aan filosofisch relevante excursies (zoals naar instanties op het gebied van gezondheidszorg, bedrijfsleven en onderwijs);
- het informeren naar toekomstperspectieven bij vervolgopleidingen en beroepen waar filosofie een rol speelt.

De uitvoering van het handelingsdeel blijkt uit een notitie van de kandidaat waarin aandacht besteed is aan de voorbereiding op en de ervaring met de opdracht en waarin op de uitvoering van de opdracht gereflecteerd wordt.

Voor de activiteiten in dit onderdeel worden geen cijfers toegekend. De examinator stelt aan de hand van de notitie vast of een activiteit naar behoren uitgevoerd is. De notitie maakt deel uit van het examendossier.

informatie en communicatie technologie (ICT)

De kandidaat kan bij de examinering gebruik maken van de volgende toepassingen van ICT:

- raadplegen van (hyper)teksten, gegevens, beeld en geluid in (multimediale) bestanden, gegevensbanken en informatiesystemen met behulp van een computer(netwerk);
- geautomatiseerde zoeksystemen in bibliotheek en mediatheek;
- telecommunicatie, zoals e-mail, discussie- en nieuwsgroepen;
- tekstverwerking;
- rekenmachine of grafische rekenmachine;
- wiskundige bewerkingen;
 - spreadsheets, modellen en simulaties;
 - verwerking en beheer van gegevens in gegevensbanken en informatiesystemen;
 - maken van (multimediale) presentaties.

Het gebruik van ICT-toepassingen bij de toetsing is optioneel op die onderdelen waar de school (nog) niet beschikt over voldoende en adequate apparatuur en programmatuur.

weging

Onderdeel a bepaalt voor 40% het cijfer van het schoolexamen, onderdeel b voor 60%. Voor kandidaten die het eindexamen afsluiten vóór 1 januari 2004 bepaalt onderdeel a voor 60% het cijfer van het schoolexamen, onderdeel b voor 40%. De waardering voor onderdeel c wordt afzonderlijk op de cijferlijst vermeld. Onderdeel d draagt niet bij aan het cijfer.

2 De examenstof

2.1 Eindtermen: vaardigheden

Domein A: Vaardigheden en benaderingswijzen

Subdomein: Argumentatieve vaardigheden

De kandidaat kan

- 1 met betrekking tot een filosofisch vraagstuk informatie selecteren, structureren en interpreteren. Daarbij kan hij
 - bepalen welke informatie van belang is;
 - de argumentatieve structuur van een betoog bepalen;
 - relevante bronnen doelgericht kiezen, raadplegen en analyseren;
 - begrippen in samenhang met de probleemstelling onderzoeken;
 - prealabele vragen formuleren;
 - de ontwikkeling van een filosofisch begrip dat relevant is voor het onderwerp weergeven;
 - geldigheid en waarheid onderscheiden;
 - de constructie van een beeld analyseren;
 - hoofd- en bijzaken onderscheiden;
 - feiten en meningen onderscheiden;
 - ingenomen standpunten beknopt en helder samenvatten.
- 2 een betoog analyseren. Daarbij kan hij
 - in een betoog klassieke retorische elementen onderscheiden zoals exordium, narratio, propositio, argumentatio, peroratio, recapitulatio, affectus;
 - verschillende typen argumenten onderscheiden:
 - op basis van feiten;
 - op basis van geloof;
 - op basis van gevolgen;
 - op basis van gezag;
 - op basis van intuïtie;
 - op basis van nut.
 - verschillende typen redeneringen onderscheiden:
 - op basis van oorzaak en gevolg;
 - op basis van voor- en nadelen;
 - op basis van overeenkomst of vergelijking.
 - verschillende definities herkennen:
 - beschrijvende;
 - expliciete;
 - stipulatieve;
 - wezensdefinities;
 - geslachts- en species bepalende;
 - verbale gebruiksdefinities;
 - deductieve en inductieve gevolgtrekkingen onderscheiden;
 - noodzakelijke en voldoende voorwaarden voor een conclusie onderscheiden.
- 3 een betoog beoordelen. Daarbij kan hij
 - een betoog op aanvaardbaarheid beoordelen
 - op grond van type redenering, logische consistentie, controleerbaarheid en relevante gegevens over de bron;
 - drogredenen onderscheiden:
 - een onjuist beroep doen op causaliteit;
 - het maken van een verkeerde vergelijking;
 - het gebruiken van een autoriteitsargument;
 - het maken van een overhaaste generalisatie;
 - een cirkelredenering gebruiken;
 - niet de zaak maar de persoon aanvallen;
 - het ontduiken van de bewijslast;

- het vertekenen van een standpunt;
 - het bespelen van het publiek.
- 4 een correct en overtuigend betoog opzetten en houden.
Daarbij kan hij
- een betoog opzetten dat aan elementaire retorische criteria voldoet: vinding (inventio), ordening (dispositio) en stijl (elucutio);
 - een betoog houden dat aan argumentatieve criteria voldoet, zoals logische consistentie, eloquentie, argumenten en tegenargumenten, principes, conclusies;
 - een filosofisch betoog houden volgens de indeling: exordium, narratio, propositio, argumentatio, peroratio, recapitulatio, affectus;
 - door middel van het voeren van een socratisch gesprek een filosofische onderzoeksvraag formuleren en (voor zover mogelijk) beantwoorden;
 - door middel van een filosofisch essay een positie verdedigen;
 - met behulp van een filosofisch betoog een positie uit de traditie in een actuele context plaatsen;
 - een positie in een filosofisch debat verdedigen.
- 5 de resultaten van een leeractiviteit overdragen aan anderen.
Daarbij kan hij
- een geëigend medium kiezen (bijvoorbeeld mondeling, schriftelijk, (audio)visueel m.b.v. video en ICT);
 - rekening houden met doel, doelgroep en randvoorwaarden;
 - gebruik maken van beelden, teksten, geluid:
 - beelden;
 - teksten.

Subdomein: Onderzoeksvaardigheden en benaderingswijzen

De kandidaat kan

- 6 vooronderstellingen onderzoeken waarop een vraagstuk berust.
Daarbij kan hij
- impliciete en expliciete vooronderstellingen benoemen waarop een vraagstuk berust;
 - bepalen waarop deze vooronderstellingen gefundeerd zijn;
 - onderscheid aangeven tussen bewijsbare en niet-bewijsbare vooronderstellingen;
 - beeldbepaling analyseren;
 - begrippen in samenhang met het vraagstuk onderzoeken.
- 7 verschillende filosofische posities ten aanzien van een vraagstuk beargumenteerd innemen.
Daarbij kan hij
- relevante context en achtergronden van een vraagstuk weergeven;
 - verwante referentiekaders vaststellen;
 - demonstreren dat andere benaderingen van het probleem mogelijk zijn;
 - vaststellen dat andere benaderingen van het probleem andere vooronderstellingen hebben;
 - argumenten en tegenargumenten van verschillende posities onderzoeken en weergeven;
 - grenzen van argumentaties aangeven;
 - theorieën en opvattingen in eigen woorden samenvatten en weergeven;
 - verschillende - eventueel tegengestelde - posities beargumenteren;
 - een (eigen) filosofisch standpunt bepalen en verwoorden.

Subdomein: Oriëntatie op studie en beroep

- 8 De kandidaat heeft informatie ingewonnen over vervolgoopleidingen en beroepen waarin het vak filosofie een rol speelt.
- 9 De kandidaat is nagegaan in hoeverre hij capaciteiten en interesses op het gebied van studiehouding en vaardigheden bezit die wenselijk dan wel noodzakelijk worden geacht voor vervolgoopleidingen.

2.2 Eindtermen: vakinhouden

Domein B Wijsgerige antropologie: Wat is de mens?

Subdomein 01: Centrale begrippen en onderscheidingen

- 1 De kandidaat kan uitleggen welke vraagstukken onderdeel zijn van de wijsgerige antropologie. Daarbij kan hij
 - de volgende centrale begrippen weergeven en uitleggen: rede, subjectiviteit, intersubjectiviteit, zelfbewustzijn, lichamelijkheid, arbeid, communicatie, sexualiteit, subject, object.
 - de volgende begrippenparen onderscheiden en toepassen aan de hand van concreet vraagstuk: cultuur en natuur, gevoel en verstand, geest (ziel) en lichaam, monisme en dualisme, mens en dier, bewust en onbewust, arbeid en interactie, vrijheid en determinatie, theorie en praktijk, oorzakelijke en intentionele relaties, macht en gezag, disciplineren en normalisering, doel- en waardegericht handelen;
 - de volgende moderne benaderingen van wijsgerig antropologische vraagstukken uitleggen en toepassen:
 - de benadering waarin wordt uitgegaan van de voorafgaande verbondenheid van een (wetenschappelijk) onderzoeker met een te verklaren tekst of een te duiden (deel van het) verleden (hermeneutiek);
 - de benadering waarin wordt uitgegaan van een radicale kritiek op de bestaande maatschappij (kritische theorie);
 - de benadering waarin wordt uitgegaan van een wetenschappelijke analyse van het onmiddellijk waarneembare menselijke gedrag als basis voor een wetenschappelijke theorie over de mens (behaviorisme);
 - de benadering waarin de individuele mens niet langer wordt beschreven vanuit diens doorleefde ervaring, maar wordt beschouwd als een functioneel onderdeel van een dominant systeem (structuralisme);
 - de benadering dat individualisme van de mens kan ontaarden in enerzijds egocentrisme en anderzijds kan uitgroeien tot een op anderen betrokken authenticiteit (communitarisme);
 - inzicht in deze visies tonen door deze toe te passen op een concreet vraagstuk.
 - de antropologische vooronderstellingen van een betoog aangeven;
 - een beargumenteerd standpunt innemen over een concreet antropologisch-maatschappelijk vraagstuk en daarbij relevante referentiekader(s) en (eigen) vooronderstellingen verwoorden.

Subdomein 02: Toonaangevende visies

De kandidaat kan

- 2 een aantal toonaangevende visies uit de wijsgerige antropologie weergeven en uitleggen. Daarbij kan hij

- de gedachtegang over de mens weergeven en uitleggen:
 - waarin geest (ziel) en lichaam tegenover elkaar worden geplaatst (dualisme);
 - waarin door inwerking van de vorm (ziel) op de stof (lichaam) een betrekkelijke eenheid ontstaat (monisme);
 - waarin de centrale begrippen in het mensbeeld van Aristoteles worden geherformuleerd vanuit Bijbelse noties (Christelijk aristotelisme);
 - waarin het menszijn primair wordt gerelateerd aan lichamelijke of materiële processen (materialisme);
 - waarin de mens als natuurwezen wordt geplaatst tegenover de mens als cultuurwezen (romantiek);
 - waarin een wetenschappelijke analyse van onmiddellijk waarneembaar menselijk gedrag de basis is voor een wetenschappelijke theorie over de mens (behaviorisme);
 - waarbij de mens primair als een genetisch-biologische eenheid wordt gezien (sociobiologie);
 - waarin de mens wordt beschouwd als een functioneel onderdeel van een dominant systeem (structuralisme);

- een beargumenteerd standpunt innemen over een aantal mensbeelden vanuit een articulatie van eigen ervaringen en criteria.

Subdomein: Persoon, lichamelijkheid en emotie

De kandidaat kan

- 3 de inhoud van persoonsbegrippen aangeven vanuit verschillende perspectieven. Daarbij kan hij de opvattingen vanuit eigen criteria beoordelen. Hij kan daarbij de volgende opvattingen weergeven en uitleggen:
- die, waarin van de historisch gegroeide machts- en onderdrukingsverhoudingen tussen de geslachten wordt uitgegaan (feminisme);
 - die, waarin het (dis-) functioneren van het individu wordt behandeld vanuit een analyse van onderdrukings- en afweermechanismen (psycho-analyse);
 - die, waarin de rol en plaats van het individu wordt gerelativeerd vanuit een analyse van verschillende soorten teksten (postmodernisme);
 - die, waarin persoonsbepalingen worden teruggevoerd op culturele invloeden;
 - die, waarin het individu als ondergeschikt wordt beschouwd aan structuren;
 - die, waarin wordt beweerd dat het hedendaagse individualisme aspecten in zich draagt van enerzijds egocentrisme en van anderzijds een op anderen betrokken authenticiteit.
- 4 verschillende opvattingen over de aard en functie van gevoelens en emoties weergeven en aan de hand daarvan uitleggen in hoeverre gevoelens en emoties zijn bepaald door de context van tijd, plaats en cultuur.

Daarbij kan hij

- de opvatting uitleggen dat emoties te herleiden zijn tot fysieke reacties;
 - de opvatting uitleggen dat emoties de omgang met de werkelijkheid bepalen;
 - de opvatting uitleggen dat gevoelens een bepaalde functie hebben, zoals reiniging van emoties;
 - het verschil aangeven tussen gewilde en ongewilde emoties;
 - de opvatting uitleggen dat emoties rationeel van aard zijn;
 - uitleggen in hoeverre emoties cultureel en/of historisch zijn bepaald;
 - uitleggen in hoeverre emoties rationeel van aard zijn.
- 5 verschillende opvattingen over de verhouding tussen lichamelijkheid en geest weergeven en aangeven wat de verhouding is tussen lichamelijkheid en culturele context.
- Daarbij kan hij
- de opvatting uitleggen dat de ziel het onsterfelijke wezen van de mens is en onderscheiden van het lichaam;
 - de opvatting uitleggen dat lichamelijkheid de essentie van het mens-zijn is en daarmee ons standpunt in de wereld bepaalt;
 - de opvatting uitleggen dat de mens niet primair een lichamelijk/gesexueerd wezen is en tevens aangeven welke gender-waarden daarmee gesteld worden;
 - verschillende opvattingen over geest en lichaam herkennen in de praktijk van seksualiteit, sport en dans;
 - de rol van lichaamscultuur in de maatschappelijke disciplinerende uitleggen;
 - de rol van het lichaam in niet-westerse culturen uitleggen.

Subdomein: De mens als redelijk wezen

De kandidaat kan

- 6 verschillende opvattingen over de mens als redelijk wezen uitleggen en tevens aangeven welke andere visies op de mens in de hedendaagse wijsbegeerte een rol spelen.
- Daarbij kan hij
- de opvatting uitleggen dat de mens een bewust waarnemend, nadenkend en handelend persoon is;
 - het verschil tussen mens en dier uitleggen op het gebied van rede en instinct, van het gebruik van taal en symbolen en in hun relatie tot de omgeving; en ten aanzien van vrijheid en transcendentie;
 - uitleggen wat onder zelfbewustzijn kan worden verstaan;
 - uitleggen in hoeverre de mens materieel dan wel geestelijk is bepaald;
 - uitleggen in hoeverre de (dominante) cultuur bepalend is voor wat onder 'redelijk wezen' wordt verstaan;
 - uitleggen in hoeverre de mens meer is dan een rationeel denkend wezen;
 - verschillende moderne opvattingen uitleggen over de menselijke persoon en de aard van diens betrekkingen met anderen weergeven:
 - de opvatting dat communicatieve processen, waaronder intieme relaties en arbeid wezenlijk zijn voor de totstandkoming van een eigen identiteit en een authentieke omgang met anderen;

- de opvatting dat verschillen in sekse leiden tot een verschillende beleving van de wereld;
- de opvatting dat individualisme kan ontaarden in egocentrisme en anderzijds kan uitgroeien tot een op anderen betrokken authenticiteit.

Domein C Ethiek: Wat is goed?

Subdomein 01: Centrale begrippen en onderscheidingen

De kandidaat kan

7 uitleggen welk soort vraagstukken onderdeel zijn van de ethiek.

Daarbij kan hij

- de volgende centrale begrippen weergeven en uitleggen: goed, waarde, geluk, deugd, moraal, rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid;
- de volgende begrippenparen onderscheiden en toepassen aan de hand van een concreet vraagstuk: feiten en normen; waarden en normen; intrinsieke en instrumentele waarde; macht en belangen; ethiek en moraal; beschrijvend en voorschrijvend; rechten en plichten;
- de volgende ethische benaderingen van morele vraagstukken herkennen en uitleggen:
 - een benadering waarin een morele afweging altijd primair resultaat- en/of doelgericht is, zoals de benadering die uitgaat van de maximalisering van geluk;
 - de benadering waarin een morele afweging altijd uitgaat van principes en/of plicht ongeacht tot welk resultaat dit leidt;
 - de benadering waarin het doel van alle moraal het goede voor de gemeenschap is;
 - de benadering dat moraal in de mens is aangeboren;
 - de benadering waarin een morele afweging uitgaat van calculeerbare risico's en belangen.
- voorafgaande benaderingen toepassen op een moreel-maatschappelijk vraagstuk.
- de ethische vooronderstellingen van een betoog aangeven.
- een beargumenteerd filosofisch standpunt innemen ten aanzien van een concreet ethisch- maatschappelijk vraagstuk en daarbij relevante referentiekader(s) en (eigen) vooronderstellingen verwoorden.

Subdomein 02: Toonaangevende visies

De kandidaat kan

8 een aantal toonaangevende visies uit de traditie van de wijsgerige ethiek weergeven en uitleggen.

Daarbij kan hij

- de gedachtegang over de volgende ethische beginselen weergeven en uitleggen
 - waarin de mens wezenlijk op het goede betrokken is (Plato);
 - waarin de mens als gemeenschapswezen deugd als uitgangspunt neemt (Aristoteles);
 - waarin de mens het geloof en de gemeenschap als uitgangspunt heeft (Thomas);
 - waarin het goede datgene is waarvan de mens zeker weet dat het nuttig voor hem is (Spinoza);
 - waarin morele afweging altijd uitgaat van principes en/of plicht ongeacht tot welk resultaat deze afweging leidt (Kant);
 - waarin het goede datgene is wat leidt tot de maximalisering van geluk (Mill);
 - waarin waarden door de mens zelf moeten worden gecreëerd (Nietzsche);
- kanttekeningen plaatsen bij religieuze openbaring, natuur en maatschappelijke of persoonlijke inspiratiebronnen als achtergrond van ethische beginselen.

Subdomein: Waarden

De kandidaat kan

9 weergeven welke benaderingen en posities onder andere mogelijk zijn ten aanzien van de vraag of waarden al dan niet universeel van aard zijn, en ten aanzien van de vraag of en hoe waarden zijn gefundeerd.

10 verschillende ethische benaderingen weergeven en uitleggen.

Daarbij kan hij de benadering weergeven en uitleggen:

- waarin een morele afweging altijd primair resultaat- en/of doelgericht is, waarbij men eventueel uitgaat van de maximalisering van geluk;
- waarin een morele afweging altijd uitgaat van principes en/of plicht ongeacht tot welk resultaat deze afweging leidt;
- waarin een morele afweging uitgaat van calculeerbare risico's en belangen;
- waarin moreel handelen primair uitgaat van deugden;

- waarin moreel handelen uitgaat van de narratieve traditie.
- 11 voorafgaande ethische benaderingen toepassen op maatschappelijke vraagstukken en daarbij een beargumenteerd standpunt innemen ten aanzien van deze benaderingen.

Subdomein: Individuele rechten en collectieve verantwoordelijkheid

De kandidaat kan

- 12 verschillende posities ten aanzien van vrijheid en verantwoordelijkheid weergeven en beargumenteren.
- Daarbij kan hij
- normen en waarden omschrijven vanuit collectieve verantwoordelijkheid en vanuit individuele vrijheid;
 - verschillende opvattingen van individualisme weergeven en uitleggen;
 - enkele belangrijke historische ontwikkelingen die funderend zijn voor het individualisme beschrijven (Oudheid, christendom, Renaissance en Verlichting);
 - de opvatting uitleggen dat het modern individualisme aspecten in zich draagt van enerzijds egocentrisme en van anderzijds een op anderen betrokken authenticiteit;
 - de opvatting(en) dat het individualisme in de huidige welvaartsmaatschappij ontaard is, weergeven, uitleggen en beargumenteerd beoordelen;
 - enkele niet-westerse opvattingen over de relatie tussen individu en gemeenschap weergeven;
 - aan de hand van een concreet waardenvraagstuk duidelijk maken of er sprake is van een tegenstelling, dan wel van een spanningsveld tussen vrijheid en verantwoordelijkheid en hoe deze tegenstelling of dit spanningsveld benaderd zou kunnen worden.
- 13 posities en debatten over rechten van levende wezens weergeven en uitleggen.

Daarbij kan hij

- aangeven hoe rechten in het algemeen gefundeerd kunnen worden;
- uitleggen hoe rechten verband houden met ethische opvattingen en beginselen;
- enkele historische ontwikkelingen in het denken over rechten aangeven;
- beargumenteren in hoeverre de rechten van de mens cultuurbepaald zijn;
- aangeven in hoeverre de opvatting dat dieren en de natuur in het algemeen ook rechten hebben, per cultuur verschillend is;
- in het algemeen aangeven welke ethische beginselen ten grondslag liggen aan verschillende ecologische opvattingen en omgekeerd;
- aangeven hoe conflicterende belangen in de relatie tussen mens en natuur ethisch kunnen worden benaderd;
- de vraag of dieren en/of andere levende wezens in de natuur in het algemeen rechten hebben fundamenteel bespreken en hierover een beargumenteerd standpunt verwoorden.

Domein D Kennisleer:

Subdomein 01: Centrale begrippen en onderscheidingen

De kandidaat kan

- 14 uitleggen welk soort vragen behoren tot het domein van de kennisleer.
- Daarbij kan hij
- de volgende centrale begrippen en onderscheidingen uitleggen en toepassen: apriori, aposteriori, universeel en particulier, conceptueel en empirisch, objectief, subjectief en intersubjectief, substantie. Daarbij kan hij tevens eventueel verschillende benaderingen van deze begrippen weergeven;
 - de volgende begrippenparen onderscheiden en toepassen aan de hand van een concreet vraagstuk: schijn en werkelijkheid; feit en fictie; kennis en geloof; kennis en kunde.
 - verschillende vormen van kennis onderscheiden, zoals intuïtieve, empirische en logische kennis;
 - de kentheoretische vooronderstellingen en kentheoretische grenzen van een analyse aangeven;
 - een beargumenteerd standpunt innemen ten aanzien van een concreet kentheoretisch vraagstuk en (eigen) vooronderstellingen en (eigen) referentiekaders verwoorden.

Subdomein 02: Toonaangevende visies

De kandidaat kan

- 15 enkele toonaangevende visies op kennis uit de westerse traditie weergeven en uitleggen.
- Daarbij kan hij
- de gedachtegang weergeven en uitleggen waarin:

- kennis verband houdt met het inzicht in oervormen (Plato);
 - kennis als uitgangspunt de alledaagse ervaring en waarneming heeft (Aristoteles);
 - kennis, intuïtie en liefde uiteindelijk één zijn (Spinoza);
 - kennis primair een proces is van rationeel denken (Descartes);
 - kennis is gebaseerd op zintuiglijke ervaring (Locke, Hume);
 - kennis voortkomt uit een synthese van ervaring en denken (Kant);
- deze opvattingen in verband brengen met Twintigste-eeuwse kennistheoretische benaderingen;
 - een standpunt innemen over de vraag of er andere dan de rationeel-empirische kenwijzen zijn en over de vraag of deze van belang kunnen zijn.

Subdomein: De contextualiteit van kennis

De kandidaat kan

- 16 aangeven hoe in de twintigste eeuw steeds meer afstand wordt genomen van de opvatting dat het verstand opereert los van contexten, belangen, enz. Kennis staat niet op zichzelf. De kandidaat moet opvattingen kunnen weergeven die juist benadrukken dat kennis altijd is ingebed in een context. Daarbij kan hij tenminste de opvattingen weergeven en uitleggen
- waarin kennis wordt bepaald door economische, technologische, ideologische belangen;
 - waarin kennis is ingebed in taal en taalstructuren;
 - waarin kennis wordt bepaald door de geschiedenis en de cultuur;
 - waarin kennis wordt bepaald door factoren van lichamelijke en emotionaliteit;
 - waarin kennis wordt bepaald door genderprocessen;
 - waarin kennis benaderd moet worden uitgaande van de grenzen die de taal ons oplegt;
 - waarin kennis bepaald wordt door in onszelf gelegen mogelijkheidsvoorwaarden voor diverse vormen van geldige kennis;
 - waarin machtsfactoren bepalend zijn voor het kenproces.
- 17 de consequenties aangeven van bovengenoemde opvattingen voor de (begrenzing van) hetgeen op een bepaald moment ervaarbaar en werkelijk wordt geacht.
- 18 het verband aangeven tussen opvattingen over de status van het begrip en opvattingen over de werkelijkheid.

Subdomein: Ervaring en waarheid

De kandidaat kan

- 19 verschillende opvattingen over de relatie tussen ervaring en werkelijkheid weergeven en uitleggen. Daarbij kan hij de opvatting weergeven en uitleggen
- waarin de zintuiglijke ervaring toegang tot de werkelijkheid biedt;
 - waarin de mens niet los van de zintuiglijke ervaring kan komen en daarom altijd aan grenzen van kennis van de werkelijkheid is gebonden;
 - waarin uitsluitend verifieerbare uitspraken leiden tot kennis over de werkelijkheid en niet-verifieerbare uitspraken onzinnig zijn;
 - waarin zintuiglijke ervaring geen toegang geeft tot de werkelijkheid, maar intellectuele en/of spirituele intuïtie of ervaring;
 - waarin via het denken besloten kan worden tot het bestaan van God;
 - waarin de werkelijkheid principieel onkenbaar is.
- 20 de filosofisch belangrijkste theorieën over waarheid uitleggen en toepassen.

Domein E Wetenschapsfilosofie: wat is wetenschappelijke kennis?

Subdomein 01: Centrale begrippen en onderscheidingen

De kandidaat kan

- 21 uitleggen welk soort vraagstukken onderdeel zijn van de wetenschapsleer. Daarbij kan hij
- de volgende centrale begrippen uitleggen: theorie, grondslagen, axioma, wetmatigheid, zinvolheids criterium, hypothese, empirische basis, demarcatie, empirische cyclus, onderzoeksprogramma, paradigma, scientisme;
 - de volgende begrippenparen uitleggen en toepassen aan de hand van een concreet probleem: wetenschappelijke- en common-sense kennis; formele en empirische wetenschappen; feit en theorie; verklaren

en verstaan; inductie en deductie; verificatie en falsificatie; kwaliteit en kwantiteit; waardevrijheid en waardegebondenheid;

- de wetenschapsfilosofische vooronderstellingen van een betoog aangeven;
- een beargumenteerd standpunt innemen ten aanzien van een concreet wetenschaps- filosofisch vraagstuk. Daarbij kan hij verschillende (eigen) referentiekaders en eventueel ook (eigen) vooronderstellingen verwoorden.

Subdomein 02: Toonaangevende visies

De kandidaat kan

22 verschillende toonaangevende visies uit de traditie van de wetenschapsleer weergeven en uitleggen.

Daarbij kan hij

- de gedachtegang weergeven en uitleggen:
 - waarin de alledaagse ervaring de basis is van wetenschappelijke kennis (Aristoteles);
 - waarin gedachte-experiment en wiskundige representatie essentieel zijn voor wetenschappelijk kennis (Galileï, Newton);
 - waarin de empirische benaderingswijze van de natuur primair staat (Bacon);
 - waarin wetenschap het hoogste stadium van objectieve kennis is (Comte);
 - waarin wetenschap waardevrij is (Weber);
 - waarin wetenschap uitsluitend gebaseerd is op positieve feiten (Wiener Kreis);
 - waarin wetenschappelijke ontwikkeling verloopt via een proces van trial and error (Popper);
 - waarin de wetenschappelijke gemeenschap wetenschappelijke denkpatronen (paradigma's) bepaalt (Kuhn);
 - vele methoden van onderzoek als wetenschappelijk worden beschouwd (Feyerabend);
- een beargumenteerd standpunt innemen ten opzichte van deze wetenschapsfilosofische opvattingen.

Domein: Wetenschappelijke kennis

De kandidaat kan

23 uitleggen welke kennistheoretische toegang de wetenschap tot de werkelijkheid biedt, in onderscheid van kunst, religie, ideologie, of introspectie en wat het onderscheid is tussen sociale wetenschappen, geesteswetenschappen en natuurwetenschappen.

24 verschillende opvattingen over de status van wetenschappelijke kennis weergeven en uitleggen.

Daarbij kan hij enkele van de volgende opvattingen uitleggen en weergeven:

- de teleologische benaderingswijze van de natuur (Aristoteles);
- de mathematische benaderingswijze van de natuur (Galileï en Newton);
- wetenschap als intuïtieve benadering (Spinoza);
- de empiristische benaderingswijze van de natuur (Bacon);
- de logisch-positivistische opvatting: wetenschap is uitsluitend gebaseerd op positieve feiten (Wiener Kreis);
- de kritisch-rationalistische opvatting over wetenschappelijke kennis (Popper);
- wetenschappelijke kennis door middel van het 'Verstehen' (Dilthey);
- de wetenschappelijke gemeenschap bepaalt wetenschappelijke denkpatronen (paradigma's) (Kuhn);
- de natuurwetenschappelijke methode is het model voor alle wetenschappen (sciëntisme);
- enkele niet-westerse opvattingen over (wetenschappelijke) kennis.

Subdomein: Wetenschap en samenleving

De kandidaat kan

25 aangeven dat het proces van wetenschappelijke kennisverwerking is ingebed in verschillende contexten.

Daarbij kan hij enkele van deze contexten omschrijven:

- economische context;
- politieke context;
- context van wetenschappelijke traditie;
- cultureel-historische aspecten;
- genderaspecten.

26 een aantal opvattingen over de verhouding wetenschap en samenleving weergeven en uitleggen, met name wat betreft:

- de rol van wetenschappelijke gemeenschappen;
- de maatschappelijke betekenis van de menswetenschappen;
- de vraag of de wetenschappelijke praktijk beheersbaar is;

- de waardevrijheid van wetenschappen.
- 27 aangeven welke rol wetenschap speelt in de samenleving en criteria aangeven aan de hand waarvan deze rol kan worden beoordeeld en beheerst.

Keuzedomein F Sociale filosofie: Wat is een rechtvaardige samenleving?

Subdomein 01: Centrale begrippen en onderscheidingen

De kandidaat kan

- 28 omschrijven welke vraagstukken tot de sociale filosofie behoren.

Daarbij kan hij

- de volgende centrale begrippen uitleggen: schaarste, behoefte, vervreemding, ideologie, verantwoordelijkheid, belangen, legitimiteit, democratie, technocratie, rechtvaardigheid, maatschappelijk verdrag, arbeid, negatieve en positieve vrijheid, gelijkheid, emancipatie, vervreemding, rechtvaardigheid, macht, prisoners dilemma, markt, ideologie, staat, natie en utopie;
- de volgende begrippenparen onderscheiden en toepassen aan de hand van een concreet vraagstuk: normatief en descriptief; individu en gemeenschap; schaarste en begeerte; ideologie en wetenschap; arbeid en interactie; systeem en leefwereld; macht en gezag;
- ten aanzien van een sociaal-filosofisch vraagstuk vaststellen welke groepen en personen erbij betrokken zijn. Hij kan daarbij een verband leggen tussen het vraagstuk en de verschillende invalshoeken/referentiekaders van deze groepen en personen.
- een beargumenteerd standpunt innemen ten aanzien van een concreet sociaal-filosofisch vraagstuk. Daarbij kan hij verschillende referentiekaders en (eigen) vooronderstellingen verwoorden.

Subdomein 02: Toonaangevende visies

De kandidaat kan

- 29 enkele toonaangevende visies uit de traditie van de sociale filosofie weergeven en uitleggen.

Daarbij kan hij

- de volgende gedachtegang weergeven en uitleggen:
 - waarin de staat de zorg heeft voor de juiste opvoeding en voor de inrichting van het persoonlijke leven (Plato);
 - waarin de mens een gemeenschapswezen is en van nature deel uit maakt van de politieke gemeenschap (Aristoteles);
 - waarin de staat is geworteld in de soevereiniteit van God, hetgeen impliceert dat de overheid in dienst staat van God (Thomas);
 - waarin de staat berust op een gemaakte afspraak (contract) tussen burgers, waarbij een overheid onbegrensde macht krijgt (Hobbes);
 - waarin de staat gebaseerd is op het beschermen van privé-bezit (Locke);
 - waarin bezitsvorming leidt tot vervreemding (Rousseau);
 - waarin in de staat de zelfverwerkelijking van de geest zich heeft voltrokken (Hegel);
 - waarin de staat ontstaat als een gevolg van een dynamisch proces dat economisch van aard is (Marx);
- een beargumenteerd standpunt innemen over voorafgaande opvattingen naar aanleiding van een concreet vraagstuk. Daarbij kan hij verschillende referentiekaders en (eigen) vooronderstellingen verwoorden.

Subdomein: Vrijheid, gelijkheid en rechtvaardigheid

De kandidaat kan

- 30 verschillende opvattingen over de betekenis van de begrippen vrijheid, gelijkheid en rechtvaardigheid uitleggen. Hij kan daarbij aangeven op welke wijze deze begrippen een rol spelen in een concreet maatschappelijk vraagstuk en daarbij
- aangeven hoe de begrippen vrijheid, gelijkheid en rechtvaardigheid zich in de loop van de geschiedenis hebben ontwikkeld;
 - uitleggen of en in welke zin deze begrippen als principes met elkaar verenigbaar zijn;
 - uitleggen in hoeverre deze begrippen cultuurbepaald zijn;
 - uitleggen welke rol deze begrippen spelen in de verhouding individu - collectief;
 - aangeven hoe deze begrippen samenhangen met vraagstukken van verdeling;
 - opvattingen over rechtvaardiging van het recht uitleggen, zoals natuurrechtsleer en rechtspositivisme;
 - verschillende vormen van (on)gelijkheid uitleggen.

Subdomein: Schaarste, behoeften en macht

De kandidaat kan

- 31 enkele opvattingen weergeven en uitleggen over de aard van behoeften en de samenhang tussen schaarste en behoeften.
Daarbij kan hij
- het onderscheid tussen natuurlijke en onnatuurlijke behoeften aangeven, alsmede de rol van vervreemding;
 - de rol van mimesis bij behoeften uitleggen;
 - opvattingen weergeven over de rol van cultuur en religie bij schaarsteproblematieken;
 - de opvatting van de contractfilosofen met betrekking tot schaarste uitleggen;
 - uitleggen in hoeverre behoefte en schaarste samenhangt met mondiale economische verhoudingen;
 - aangeven of en zo ja welke criteria voor handen zijn ter beoordeling van de legitimiteit van behoeften.
- 32 een machtsvraagstuk vanuit verschillende perspectieven van betrokken groepen en individuen bekijken.
Daarbij kan hij
- de opvatting van macht als bezit uitleggen;
 - de opvatting van macht als strategie uitleggen;
 - de opvatting van macht als vitale kracht uitleggen;
 - uitleggen dat macht is afgestaan aan de staat;
 - uitleggen of en hoe macht werkzaam is tussen staten;
 - de relatie uitleggen tussen macht en geweld.
- 33 aangeven wat door macht wordt gerealiseerd.
Daarbij kan hij
- de opvatting uitleggen dat machtsvorming tot staatsvorming leidt;
 - aangeven hoe macht werkzaam is in de verdeling van schaarse goederen;
 - aangeven hoe de verhouding tussen macht en ideologie vanuit psycho-analytisch perspectief wordt bekeken;
 - de opvatting uitleggen dat macht een positieve grootheid is, die normaliserend en productief is;
 - de opvatting over de werking van de macht in taalstructuren uitleggen;
 - het gendersaspect van machtswerking uitleggen;
 - de relatie tussen media en macht aangeven.
- 34 standpunten over de legitimering van macht volgens Plato, Aristoteles, het christendom, Hobbes, het anarchisme en het marxisme weergeven en uitleggen.

Keuzedomein G Metafysica: wat is werkelijkheid?

Subdomein 01: Centrale begrippen en onderscheidingen

De kandidaat kan

- 35 aangeven welk soort vraagstukken onderdeel zijn van de metafysica, daarbij de pré-kantiaanse, kantiaanse, postkantiaanse en logisch-positivistische opvatting over inhoud en bereik van metafysica weergeven, alsmede de bijbehorende centrale vragen uitleggen.
Daarbij kan hij
- de volgende centrale begrippen uitleggen: persoonlijke identiteit, subjectiviteit, intersubjectiviteit, objectiviteit, zijn, zijnde, God, God als Zijn, universalia, transcendentie, immanentie, transcendentiaal onderzoek, dialectiek, maatgevende kaders;
 - de volgende begrippenparen uitleggen en toepassen op een concreet vraagstuk: subject en object; zijn en schijn; materialisme en idealisme; a priori en a posteriori; monisme en dualisme; eenheid en veelheid; statisch en dynamisch; kwaliteit en kwantiteit; vrijheid en determinisme;
 - de metafysische vooronderstellingen van een betoog aangeven.

Subdomein 02: Toonaangevende visies

De kandidaat kan

- 35a enkele toonaangevende visies uit de traditie van de metafysica weergeven en uitleggen.
Daarbij kan hij
- de volgende gedachtegang weergeven en uitleggen:
 - waarin de werkelijkheid de zintuiglijk waarneembare wereld transcendeert (Plato);
 - waarin de werkelijkheid de gegeven zintuiglijk waarneembare wereld is (Aristoteles);

- de nominalistische, realistische en conceptualistische opvatting over de status van het begrip;
- waarin absolute zekerheid over de werkelijkheid gefundeerd is in de zekerheid van het denken van het subject (Descartes);
- waarin grenzen aan rationele kennis gesteld zijn (Kant);
- waarin de werkelijkheid een dynamisch gegeven is (Nietzsche);
- waarin taal een afbeelding van de wereld is (Wittgenstein);
- waarin de werkelijkheid toegankelijk is voor niet-rationele benaderingen;
- waarin werkelijkheid altijd contextgebonden is;
- een beargumenteerd standpunt innemen over voorafgaande opvattingen. Daarbij kan hij (eigen) vooronderstellingen verwoorden.

Subdomein: De werkelijkheid

De kandidaat kan

36 een aantal opvattingen over de werkelijkheid weergeven en uitleggen en deze in verband brengen met concrete alledaagse standpunten. Daarbij kan hij metafysische vooronderstellingen van alledaagse standpunten over de werkelijkheid aangeven.

Daarbij kan hij

- verschillende definities van de wereld weergeven (verzameling dingen, gedachten of feiten);
- opvattingen over de wereld als eenheid of als veelheid weergeven waarbij die eenheid in de wereld kan liggen of in het menselijk subject;
- opvattingen over de werkelijkheid weergeven en uitleggen:
 - de werkelijkheid als materialistisch, spiritualistisch of idealistisch gegeven;
 - de werkelijkheid als dynamisch proces of statisch gegeven;
 - de werkelijkheid als omvattend gegeven van fysische, chemische, biologische en psychologische factoren;
- een opvatting over het wezenlijk onderscheid tussen werkelijkheid en beeld weergeven en uitleggen;
- een opvatting over de identiteit van werkelijkheid en beeld weergeven en uitleggen.

Subdomein: Persoonlijke identiteit

De kandidaat kan

37 een aantal opvattingen over persoonlijke identiteit weergeven en uitleggen.

Daarbij kan hij de opvatting weergeven en uitleggen

- waarin zuiver rationeel denken een identiteit vooronderstelt;
- waarin het bewuste en het onbewuste de identiteit bepalen;
- waarin de ervaring van een onveranderlijke identiteit illusoir is;
 - waarin het ik de structurerende instantie is van de zintuiglijke gewaarwordingen;
 - waarin identiteit ingebed is in een patroon van intermenselijke relaties;
 - waarin taal de determinerende structuur is van het fundament van identiteit;
 - waarin de ziel onderdeel is van een onbewust universele ziel;
 - waarin zekerheid over het bestaan van de ander problematisch is;
 - waarin overschrijding van de grenzen van de identiteit mogelijk of juist onmogelijk is.

Keuzedomein H Cultuurfilosofie: Wat is cultuur?

Subdomein 01: Centrale begrippen en onderscheidingen

De kandidaat kan

38 aangeven welke vraagstukken onderdeel zijn van de cultuurfilosofie.

Daarbij kan hij

- de volgende centrale begrippen uitleggen: Bildung, burgerlijke cultuur, culturele waarde, culturele context, cultuurrelativisme, cultuurkritiek, ethnocentrisme, ethologie, euro-centrisme, organisisme, primitivisme, sociobiologie;
- de volgende begrippenparen onderscheiden en toepassen aan de hand van een concreet vraagstuk uit de cultuurfilosofie: nature en nurture; cultuur en civilisatie; dominante cultuur en subcultuur; rede en instinct; leerproces en strategie; vervreemding en toeëigening; taal en cultuur; objectieve en subjectieve cultuur; dynamische en statische cultuur; pluraliteit en uniformiteit; relativisme en universalisme; symbool en werkelijkheid;
- verschillende betekenissen van de term cultuur weergeven en uitleggen;

- aangeven welke veranderingen het ruime cultuurbegrip tegenover het engere teweeg brengt ten aanzien van de verhouding natuur-cultuur;
- een aantal voorbeelden noemen van cultuur als omvorming van natuur;
- vergelijkingen maken tussen natuurlijke en 'culturele' vormgevingen;
- aangeven dat binnen een cultuur veranderingen kunnen optreden;
- een beargumenteerd standpunt innemen over de vraag of cultuur een voortzetting is van de evolutie dan wel een creatie van de mens is;
- voorbeelden geven van verschillende uitingen van de mens binnen hedendaagse, dus gelijktijdig bestaande maar zeer verschillende culturen.

Subdomein 02: Toonaangevende visies

De kandidaat kan

38a enkele toonaangevende visies uit de traditie van de cultuurfilosofie weergeven en uitleggen.

Daarbij kan hij

- de volgende gedachtegang weergeven en uitleggen:
 - waarin cultuur door de goden aan de mensen is geschonken (oertijd);
 - waarin cultuur door de mens zelf is uitgevonden (voor-socratische denkers);
 - waarin cultuur naast het bebouwen van de akker, ook inhoudt de vorming van de mens ofwel 'paideia' (klassieke Oudheid);
 - waarin cultuurvermogens van de mens stammen uit een hogere laag in de geest van de mens en in de werkelijkheid (Hartmann en Hegel);
 - waarin cultuur de niet-erfelijke overlevering is binnen de ontwikkeling van de mensheid (Huxley, Waddington);
 - waarin cultuur opgevat wordt als vorm van menselijk spel (Huizinga);
 - waarin cultuur bestudeerd wordt vanuit de visie op de mens als 'animal symbolicum' (Cassirer);
 - waarin cultuur dynamisch beschreven moet worden als 'strategie' of 'leerproces'.
- de voorafgaande opvattingen over cultuur in een historische context plaatsen en een beargumenteerd standpunt innemen over voorafgaande opvattingen naar aanleiding van een concreet cultuurfilosofisch vraagstuk. Daarbij kan hij verschillende referentiekaders en (eigen) vooronderstellingen verwoorden.

Subdomein: De waarde van culturen

De kandidaat kan

39 verschillende benaderingen ten aanzien van de vraag naar de identiteit van culturen weergeven en daarbij aangeven op welke wijze in deze benaderingen de pluraliteit van culturen wordt beoordeeld.

40 de inhoud en strekking van het cultuurrelativisme weergeven en beoordelen vanuit eigen criteria.

Daarbij kan hij:

- de wending aangeven van evolutionisme naar historisch particularisme;
- de argumenten weergeven van het relativisme ten opzichte van het ethnocentrisme;
- het ethisch relativisme duiden als bijvoorbeeld oproep tot tolerantie of als gemakzuchtig standpunt;
- het historisch relativisme uitleggen als antwoord op het europacentrische geschiedbeeld;
- de vooronderstellingen van het cultuurrelativisme aangeven.

41 verschillende maatstaven of criteria ter beoordeling van de waarde van culturen weergeven en uitleggen, zoals de mate van:

- productiviteit;
 - sociale cohesie (ook in ethisch opzicht);
 - ecologische aanpassing;
 - interne integratie;
 - aanpassing aan de 'menselijke natuur' (zowel vanuit psycho-analytisch als ethologisch gezichtspunt);
 - rationaliteit.

42 verschillende opvattingen over de verhouding van natuur en cultuur weergeven en uitleggen, zoals in:

- het materialisme;
- het idealisme;
- het anarchisme;
- de romantiek;
- het neo-marxisme;
- het structuralisme.

- 43 een eigen standpunt innemen ten aanzien van de verschillende maatstaven ter beoordeling van culturen en ten aanzien van de verschillende opvattingen over de verhouding van natuur en cultuur.
- 44 verschillende visies uitleggen op de grondhouding van de mens ten opzichte van de natuur.
- 45 enkele opvattingen over mens en dier weergeven en criteria noemen waarmee deze opvattingen kunnen worden beoordeeld.

Hij kan daarbij uitleggen

- dat de mens een product is van de evolutie;
- wat onder de rede kan worden verstaan;
- wat onder zelfbewustzijn kan worden verstaan;
- in hoeverre mens en dier zich van elkaar onderscheiden in hun relatie tot de 'Umwelt';
- in welk opzicht mens en dier zich van elkaar onderscheiden met betrekking tot het gebruik van taal en symbolen;
- in welk opzicht mens en dier zich van elkaar onderscheiden ten aanzien van de plaats die het instinct inneemt.

Subdomein: Mens en natuur

De kandidaat kan

- 46 een vijftal grondhoudingen van de mens ten opzichte van de natuur uitleggen en criteria aangeven waarmee ze kunnen worden beoordeeld.
Daarbij kan hij de opvatting uitleggen van de mens als
- despoot over de natuur;
 - verlichte heerser over de natuur;
 - rentmeester van de natuur;
 - partner van de natuur;
 - ondergeschikte van de natuur;
 - deze grondhoudingen in verband brengen met enkele stromingen of denkwijzen uit verschillende perioden van de geschiedenis.
- 47 theoretische concepten van de verschillende grondhoudingen in een maatschappelijke context plaatsen.
Daarbij kan hij
- de grondhouding in verband brengen met verschillende maatschappelijke belangengroepen;
 - de manier van omgaan met het milieu in industriële maatschappijen in verband brengen met de achterliggende verwevenheid van wetenschappelijke en economische belangen;
 - de variatie van het begrip 'duurzaamheid' waarderen vanuit verschillende grondhoudingen;
 - een beargumenteerd standpunt innemen ten aanzien van een milieu-ethisch dilemma.

Keuzedomein I Esthetica: Wat is schoonheid?

Subdomein 01: Centrale begrippen en onderscheidingen

De kandidaat kan

- 48 aangeven welke vraagstukken onderdeel zijn van de esthetica.
Daarbij kan hij
- de volgende centrale begrippen uitleggen: schoonheid, mimesis, vorm, inhoud, expressie, het sublieme, smaakoordeel, interpretatie, creativiteit;
 - de volgende begrippenparen onderscheiden en toepassen aan de hand van een voorgelegd vraagstuk uit de esthetica: vorm en inhoud; vorm en expressie; individuele en maatschappelijke functie van kunst; waarneming en interpretatie; betekenis en waardering; autonomie en moraal;
 - de kunstfilosofische vooronderstellingen van een betoog aangeven;
 - de volgende moderne esthetische benaderingen uitleggen en toepassen:
 - de benadering dat kunst wordt bepaald door het apollinische en het dionysische (Nietzsche);
 - de benadering dat kunst een vorm van sublimatie is van libido (Freud);
 - de benadering dat kunst een afspiegeling is van maatschappelijke verhoudingen (Marx, Lukacs);
 - de benadering dat esthetische uitspraken doen niet behoort tot het bewijzen, maar tot het overtuigen (Wittgenstein);
 - de benadering dat het kunstwerk een teken is dat functioneert in een netwerk van denotaties en connotaties (semiologie).
- 49 een beargumenteerd standpunt innemen over de functie en de betekenis van kunst in de moderne samenleving.

Subdomein 02: Toonaangevende visies

Beschikbaar gesteld door de Universiteit Leiden en Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL). Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.examencursus.com.

De kandidaat kan

49a enkele toonaangevende visies uit de traditie van de esthetica weergeven en uitleggen.

Daarbij kan hij

- de volgende gedachtegang weergeven en uitleggen:
 - waarin kunst als een afbeelding van een afbeelding wordt beschouwd (Plato);
 - waarin kunst als afspiegeling van het goddelijke wordt beschouwd (Thomas);
 - waarin het (intersubjectief) smaakoordeel over kunst wordt verantwoord (Kant);
 - waarin de kunstenaar wordt beschouwd als tegengif voor decadentie en uiting van 'Wille zur Macht' (Nietzsche);
 - waarin het kunstwerk wordt beschouwd als te reproduceren product (Benjamin);
 - waarin het kunstwerk wordt beschouwd als teken binnen een netwerk van andere tekens (Barthes);
- een beargumenteerd standpunt innemen over voorafgaande opvattingen naar aanleiding van een concreet esthetisch vraagstuk. Daarbij kan hij verschillende referentiekaders en (eigen) vooronderstellingen verwoorden.

Subdomein: Het kunstwerk

De kandidaat kan

50 enkele opvattingen over de aard van een kunstwerk herkennen en uitleggen.

Daarbij kan hij

- de opvatting uitleggen dat een kunstwerk afbeelding van de werkelijkheid is;
- de opvatting uitleggen dat een kunstwerk een expressie van een emotie is;
- de opvatting uitleggen dat een kunstwerk een object is met vorm en kleur;
- de opvatting uitleggen dat een kunstwerk een symbool is en daarbij verschillende visies onderscheiden.

51 aangeven van welke aard de relatie is tussen enerzijds het kunstwerk en de kunstenaar en anderzijds het kunstwerk en de beschouwer.

Daarbij kan hij

- diverse betekenislagen van een kunstwerk uitleggen;
- het aandeel van de beschouwer/criticus en het aandeel van de kunstenaar in het betekenis geven aan een kunstwerk onderscheiden.

52 een beargumenteerd standpunt innemen ten aanzien van de betekenis en functie van een kunstwerk.

Subdomein: De waardering van een kunstwerk

De kandidaat kan

53 het vraagstuk van de waardering van een kunstwerk uitleggen.

Daarbij kan hij

- het probleem van de algemene geldigheid van esthetische oordelen/interpretaties uitleggen;
- de psychoanalytische theorie en de formalistische theorie over esthetische appreciatie uitleggen;
- het onderscheid tussen betekenis en waarheid van het literaire kunstwerk uitleggen;
- het probleem van de morele invloed van een kunstwerk uitleggen;
- uitleggen in hoeverre de betekenis en waardering van het kunstwerk in het object ligt of in het subject;
- uitleggen of de waardering afhangt van nabootsing van de werkelijkheid of expressie.

54 hierover een beargumenteerd standpunt innemen.

Keuzedomein J Thema ter keuze van de school

Het thema kan betrekking hebben op bij voorbeeld Taalfilosofie en logica, Niet-westerse/interculturele wijsbegeerte, klassieke filosofie of filosofie op de grondslag van een specifieke levensbeschouwing.